VOERENS BLAEDSJE

België - Belgique
PB 3790
12/3795

nr. 53 — januari, februari, maart 2017

Heem en Natuur Voeren

Herder

Enkele weken geleden zag ik ze plots. Bij het vastprikken van de laatste kerstslinger aan het raam merkte ik beweging op de weide die zich hoog op de helling achter onze tuin uitstrekt. Dit keer geen tractor of een verloren wandelaar. Nee, het waren schapen, witte en zwarte door elkaar. Tegen de staalblauwe lucht waren hun silhouetten duidelijk zichtbaar. Sindsdien zien we ze geregeld lopen. En we horen vooral hun geblaat, waardoor ze zonder het te beseffen zelfs bijdragen aan de gezelligheid van deze eindejaarsperiode.

Schapen zijn zeer aaibare schepsels, uiterst volgzaam en heel geliefd door kinderen. Maar zonder herder, of in ruw gebied een hond als kuddebewaker, zijn ze kwetsbaar. Dat zijn wij mensen ook.

In het voorbije turbulente jaar heeft iedereen dat ervaren. Voor sommigen kwam het zelfs heel dichtbij. En dat was een schok. Plots doken risico's op waarmee we eerder geen rekening moesten houden. Welke daarvan zijn echt, welke overdreven? Het onderscheid maken is niet simpel. En over oorzaken en oplossingen zal nog lang gediscussieerd worden. Wolven in schaapsvacht zijn niet direct te herkennen. Angst kan je niet wegredeneren en toch: in oorlogsgebieden, onder dictaturen, in regio's waar het armoede troef is of het klimaat de levenskwaliteit bedreigt … zijn vrijheid en veiligheid pas echt holle woorden. Maar het belangrijkste is dat de mens – in tegenstelling tot het schaap – een ongelooflijke veerkracht heeft. Daarvoor hebben we wel elkaars steun nodig.

En dat is wat ik ons allemaal wens voor het jaar dat komt: dat je altijd op iemand kan rekenen wanneer nodig. Maar vooral dat je zelf ook herder wil zijn voor mensen dichtbij of veraf. Een herder van de goede soort. Zoals die uit een verhaal van lang geleden…

Rita Plattau

414 Herder
415 Op de Saele
416 Boerenbond-zaakvoerders
417 Telefoneren
418 Gezeumers
419 Paddenstoelen en houtrot
420 Buiten-Wijs: bio-indicatoren
421 Veel belangstelling voor de Schans in onze Werkwinkel
422 Voerense schooljeugd helpt bij natuurbeheer
423 Presentatie van d'r Koeënwoof 37
Grenswijzigingen in 1843
424 Heide in de Voerstreek
425 Gelukkig nieuwjaar: schampkaarten
Agenda

Voor € 15,- ben je een jaar lang lid!

Het Voerens Blaedsje is het kwartaalbericht van **Heem en Natuur Voeren**.

Secretariaat: p/a Ketten 13, 3798 's-Gravenvoeren
secr@heemennatuurvoeren.be

http://www.heemennatuurvoeren.be
IBAN: BE10 7353 53203 4004 BIC: KREDBEBB

Samenstelling en eindredactie: Rik Palmans, Sint-Pieterstraat 7, 3792 Sint-Pieters-Voeren, rik@heemennatuurvoeren.be

Aan dit Blaedsje werkten mee: Liselotte Bollen, Theo Broers, Jos Buysen, Julien Geelen, Rik Palmans, Rita Plattau, Sierk Rommes, Jos Tuerlinckx, Elza Vandenabeele, Jean-Louis Xhonneux.

Afgiftekantoor 3790 Voeren, Erkenningsnummer P 303632

Op de Saele

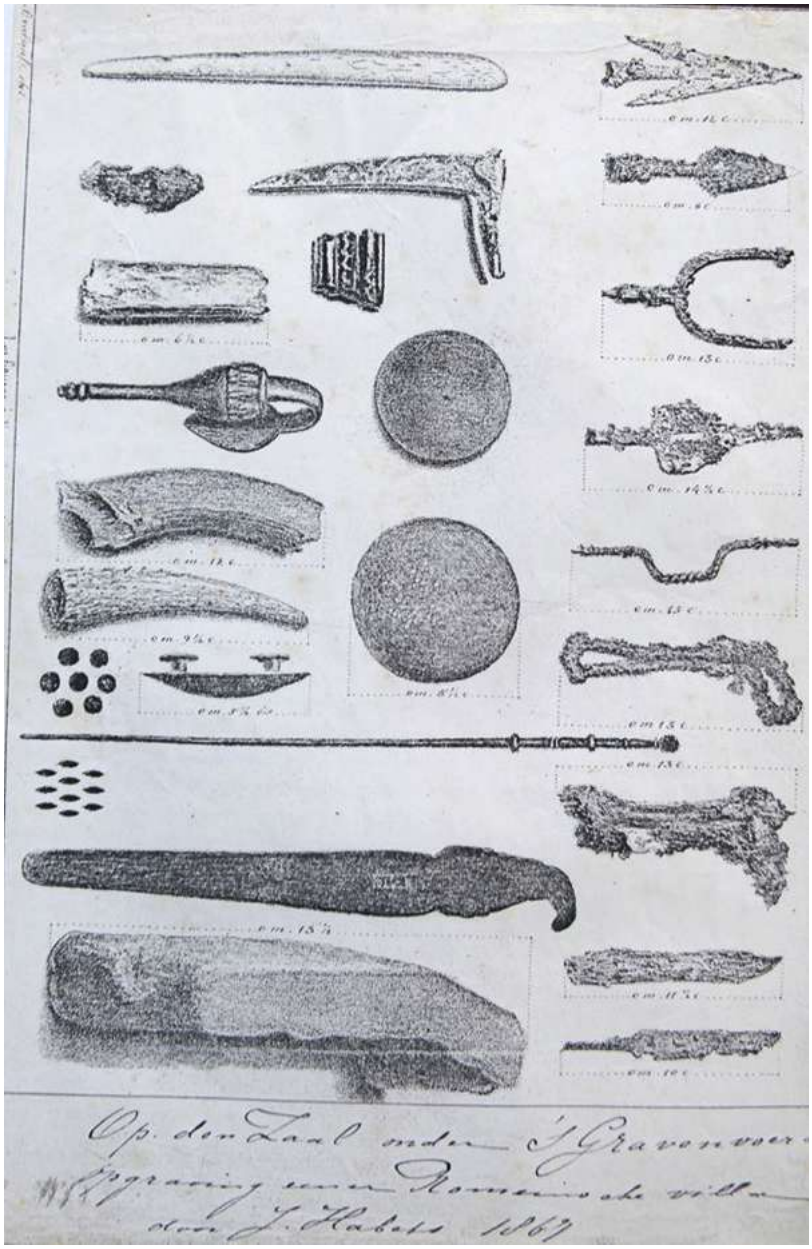

Halverwege de weg van 's-Gravenvoeren naar Snauwenberg lag ooit een gebouw, een 'zaal', waardoor die plek nog altijd 'Op de Saele' heet. In de buurt ervan stond de galg, waar terdoodveroordeelden uit het graafschap Dalhem werden terechtgesteld. Maar wat was die 'zaal' precies?

Diverse auteurs uit de negentiende eeuw vermeldden Op de Saele, meestal als een versterking waarvan de geschiedenis tot de tiende eeuw zou teruggaan – maar concreet bewijsmateriaal droegen ze daar niet voor aan. C. Waelbers schreef er in HEEM 6 (1962, 1), p. 5-10, een artikel over, gebaseerd op wat hij gehoord had van (lokale) werklieden die in 1867 hadden geholpen bij opgravingen van de site. In zijn artikel zag Waelbers een heus middeleeuws fort voor zich; hij voegde er zelfs een tekening bij (zie volgende pagina). Ook heel wat Voerenaars raapten er ooit steenresten op, die volgens de een middeleeuws en volgens anderen Romeins zouden zijn. Maar tijdens een lezing voor NEOS (zie VB 49, p. 365) zei archeoloog Tim Vanderbeken (die voor de gemeente Voeren alles wat aan historisch belangrijk materiaal onder de grond steekt in het oog moet houden) dat er geen archeologische bewijzen zijn die de verhalen rond Op de Saele ondersteunen.

De opgravingen van 1867 werden verricht door Henri Schuermans, procureur in Hasselt en nadien magistraat in Luik. Op dat ogenblik waren er nog bovengrondse resten van een gebouw – volgens Waelbers een vierkant met een zijde van ongeveer 13 meter – zichtbaar. Schuermans werkte samen met onder meer Jozef Habets, een priester uit Nederlands Limburg en eveneens amateur-archeoloog.

Net als Waelbers heb ik vruchteloos zitten zoeken naar een verslag door Schuermans in archeologische tijdschriften van omstreeks 1870. Artikels van Schuermans vond ik bij de vleet maar het onderzoek van Op de Saele komt er nergens in aan bod. In *Bulletins de l'Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*. XXXV (1873), p. 225-228, reageerde Schuermans wel op een bijdrage in het vorige nummer van de *Bulletins* (XXXIV, p. 21) van G. Dewalque (geoloog-paleontoloog aan de universiteit van Luik). Het ging over de vondst van beenderen van een moerassneeuwhoen bij opgravingen naar de resten van Op de Saele. Daarin zei hij ook terloops dat een verslag van die opgravingen zou gepubliceerd worden in het *Bulletin des commissions d'art et d'archéologie*, door J. Habets van de *Société archéologique du duché de Limbourg*. Maar in geen enkel archeologisch tijdschrift uit die tijd is een verslag van de hand van Habets terug te vinden. In een inventaris van archeologische vondsten (*Découvertes d'antiquités dans le Duché de Limbourg*, 1871) vermeldde die voor 's-Gravenvoeren alleen de Romeinse villa van Steenbos. Dat hij Op de Saele ***niet*** vermeldde, kan erop wijzen dat hij de daar gedane vondsten als onbelangrijk beschouwde.

Rob Brouwers heeft in het Rijksarchief in Maastricht enkele jaren geleden navraag gedaan naar notities van Habets. Het enige wat ze daar toen vonden was een blad met enkele schetsen (waaronder Habets vermeldde dat het om de opgraving van een Romeinse villa ging). Rob heeft er toen een kopie van gemaakt (zie illustratie hierboven). Toen ik die doorstuurde naar Tim Vanderbeken, antwoordde hij me: 'Op basis van de tekeningen zou ik zeggen: Nieuwe Tijd, zeker geen middeleeuwen.'

De mededeling van G. Dewalque wordt ook vermeld in *Journal de Zoologie*, 1872, p. 379: Dewalque heeft 'assez

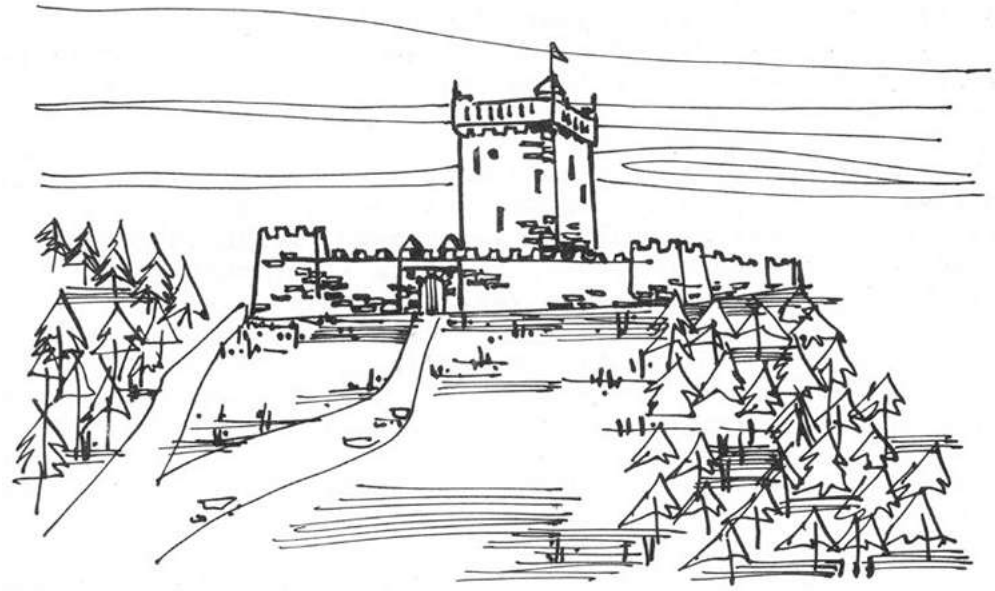

nombreux ossements' onderzocht die gevonden waren in ’s-Gravenvoeren. Daaronder onder meer *Tetrao lagopus* (moerassneeuwhoen), *T. uro-gallus* (auerhoen) en *T. tetrix* (korhoen), allemaal soorten die in dat ‘kanton’ nu niet meer voorkomen. (Er zouden in ’s-Gravenvoeren zelfs beenderen van een leeuw zijn gevonden!) Dewalque nam verkeerdelijk aan dat de vondsten afkomstig waren van een tumulus – een fout die Schuermans in zijn reactie rechtzette. Schuermans waarschuwde ook geen overhaaste conclusies te trekken uit zijn vondsten (die zouden aantonen dat sneeuwhoenders nog in historische tijden in België voorkwamen). De beenderen zouden ook uit een oudere laag afkomstig kunnen zijn dan die waarin de resten van het gebouw waren teruggevonden.

Caumartin (*Promenades dans les environs de Visé*, 1862, p. 26) noteerde in het hoofdstuk over ’s-Gravenvoeren: ‘Volgens een plaatselijke overlevering verbond een brug in leer het dorp met het fort, over de vallei van de Voer. Deze overlevering lijkt bizar en belachelijk, maar er is een verklaring voor: je moet aannemen dat de brug in hout was maar bekleed met ruwe dierenvellen om beschermd te zijn tegen vuur. In vroegere tijden werd dat vaker gedaan.’ Wat Caumartin schreef over Op de Saele (en over de Romeinse villa van Steenbos) had hij waarschijnlijk vooral gehaald uit publicaties van Delvaux (die omstreeks 1840 de villa van Steenbos heeft opgegraven). Volgens Delvaux, in zijn *Découverte du Steenbosch* uit 1851, p. 4, waren de stenen van Op de Saele dezelfde als die van Steenbos en ging het dus ook om een Romeins bouwwerk.

Besluit: het blijft (voor mij alleszins) een raadsel wat voor soort gebouw er langs de weg naar Snauwenberg stond. Het is mogelijk dat het materiaal dat indertijd door Schuermans is opgegraven en dat misschien een antwoord zou kunnen geven, nog ergens in het magazijn van een museum of universiteit ligt opgeslagen. Uit de ondergrond van Op de Saele is beslist nog heel wat informatie boven te spitten, maar ik denk niet dat archeologen dat op dit ogenblik een prioriteit vinden.

Rik Palmans

Boerenbond-zaakvoerders

Op 21 november 2016 overleed Jeanne Vanaubel-Beuken, weduwe van Lambert Vanaubel. Dat bracht mij ertoe enkele zaken bij elkaar te *zäömeren* die ik in de archieven van Kadoc in Leuven vond.

Lambert Vanaubel was langjarig zaakvoerder van de Aan- en Verkoopvennootschap van de Boerenbond, kortweg ‘zaakvoerder van de Boerenbond’. Hij volgde zijn vader Lambert Vanaubel-Heynen op bij diens overlijden in 1953.

Binnen het kader van de boerengilde van ’s-Gravenvoeren, gesticht in 1898, werd de aankoopafdeling gesticht op 22 februari 1925 met 70 leden. De motivering was ‘samenaankoop betekent prijsdaling’ en ‘strijd tegen het machtsmisbruik van de handelaars’, die de Aankoopafdeling niet in hun hart droegen.

De eerste zaakvoerder was Jos Beckers, die daarvoor ontslag nam als onderwijzer. Op de bestuursvergadering van 12 juni 1925 verklaarde zaakvoerder Beckers een magazijn te willen oprichten. Het bestuur was voorstander. Pastoor Zeghers was ertegen! Uiteindelijk werd een magazijn gehuurd bij Frans Grosjean-Dubois, voorzitter van de boerengilde. In 1926 werd Beckers als zaakvoerder vervangen door Jos Meyers. In 1930 nam die ontslag. Frans Grosjean nam tijdelijk het zaakvoerderschap waar, tot Lambert Vanaubel-Heynen aan de slag ging.

De verkoop in 1936 werd door zijn helper-boekhouder Antoine Broers becijferd op 200 ton veevoeders, 24 ton meststoffen en 5 ton plantaardappelen.

Julien Geelen

Telefoneren

Toen ik onlangs een kennis in gesprek met een Duitstalige hoorde zeggen 'wir bellen uns morgen' heb ik hem achteraf toch maar verteld dat 'bellen' in het Duits 'blaffen' betekent.

Maar dat herinnerde mij aan een aprilgrap van mijn vader die hij ons met veel genoegen vertelde…

Vlak na de oorlog deed de telefonie zijn intrede in het gezin van mijn grootouders en de toen nog jonge ongehuwde nonkels en tantes. Het telefoontoestel, van stevige makelij uit het edelste hout, plaatstaal en blinkend messing, hing in de gang achter de voordeur met een stoel erbij… voor de lange gesprekken! Links hing de zware hoorn aan de haak, rechts de draaihendel, in het midden twee bellen en onderaan een mini-schrijftabletje met dito kastje voor notaboekje en potlood.

Het toestel had geen kiesschijf want men belde naar de telefooncentrale. De telefoniste verbond je door met het gevraagde nummer door twee stekkers, verbonden met een kabeltje, in het juiste nummergaatje te steken. Op het einde van de maand ontving je samen met de factuur een bundeltje briefjes waarop alle aangevraagde gesprekken in potlood genoteerd stonden met datum en uur, aangevraagd nummer, gespreksduur en het bedrag… Alles netjes te controleren!

Op 1 april belde mijn vader vanuit Rullen naar zijn ouders. Zodra de tantes de nieuwe telefoon hoorden rinkelen sprintten zij vanuit de keuken om ter eerst naar het apparaat in de gang. Tante Victorine had de race gewonnen en nam met enige schroom de hoorn in de linkerhand. Ze begroette de beller uitermate beleefd.

De oproeper maakte zich in het Frans (en met vervormde stem) kenbaar als een bediende van de Aubelse telefooncentrale die even wou testen of de lijn goed duidelijk functioneerde. Hij vroeg de *madmezel* om een stap naar links te zetten en langzaam haar naam en een paar woorden te spreken. Nu een stap naar rechts en hetzelfde.

'*Madmezel*, hebt u een stoel in de buurt?' 'Jazeker, *m'sieu*.'

'Kunt u daar even op gaan staan?' 'Jazeker, *m'sieu*. Ik sta er al op!''*jie swie, m'sieu*' – klinkt nog mooier in het Frans!

'Och *madmezel*, nu hoor ik u zo goed dat ik u herken als mijn zuster Victorine!'

Met veel vriendelijke verwensingen viel toen hare frank.

Julien Geelen

Telefoneren, hoe ging dat vroeger eigenlijk? Bovenstaande anekdote bracht ons op het idee om die vraag te lanceren in de Werkwinkel. Dat leverde alvast een bloemlezing op van artikels die Jean-Louis Xhonneux bij elkaar sprokkelde in oude jaargangen van *Le Journal d'Aubel*. Vaak gaan ze niet rechtstreeks over het telefoneren zelf, maar tussen de regels lezend kun je er toch heel wat uit afleiden.

Zo lezen we op 14 april 1895 dat er in Teuven een oplichter was gesignaleerd. Hij deed zich voor als veekoopman. Omdat hij ook 's zondags nog in Teuven was, vroeg hij aan een familie om hem een kostuum, een *habillement de la veille*, te lenen – zodat hij naar de kermis in Aubel kon gaan. Maar de man noch het kostuum daagden terug op in Teuven.

Het artikel vermeldt dat hij in Aubel ook een telegram zou versturen naar zijn broer, aan wie de zogezegd gekochte dieren zouden geleverd moeten worden. Een telegram versturen kon in 1895 dus alleen vanuit Aubel; van telefoneren was er nog helemaal geen sprake.

In 's-Gravenvoeren stonden ze klaarblijkelijk al iets verder dan in Teuven: op 1 september 1895 werd in Luik het lichaam van een zekere Nicolas Horn, een vrijgezel uit 's-Gravenvoeren, uit de Maas gehaald. 'On télégraphia en cette commune' zou erop kunnen wijzen dat ze daar dus wel al telegrafie hadden, maar het is natuurlijk ook mogelijk dat het telegram vanuit bijvoorbeeld Visé is afgeleverd.

Ook in 1898 is er nog geen sprake van telefoon: *Le Journal d'Aubel* meldt op 6 oktober dat er in 1897 3.232 telegrams zijn gepasseerd via het Aubelse postkantoor. Pas in 1912 lezen we dat 'le téléphone joua': hij werd gebruikt om de rijkswachters in Sint-Martens-Voeren te verwittigen dat er *bohémiens* met hun paarden de grens waren overgestoken zonder de vereiste formaliteiten.

Op 27 juli 1912 werd in Aubel een telefooncentrale in werking gesteld. Enkele maanden later kregen de lezers een overzicht van de gehanteerde tarieven. In advertenties in de krant zien we ook af en toe een telefoonnummer verschijnen. Zo had de Banque du Pays d'Aubel het

nummer A7.

In mei 1914 besloot de gemeenteraad van Sint-Pieters-Voeren om een openbare telefoon – *un bureau de téléphone public* – te installeren. De correspondent van *Le Journal* houdt eraan de gemeenteraadsleden te feliciteren met dat initiatief: het is een voorbeeld voor de buurgemeenten waar er nog altijd geen telefoon bestaat.

De oorlog leidde tot het opheffen van telegraaf- en telefoonverbindingen (maar het is uit het artikel van 21 september 1919 niet duidelijk of dat heel de oorlog lang zo is geweest).

Een sprong in de tijd brengt ons in 1946: 'Het aantal abonnees neemt elke dag toe; er zouden er nu al meer dan 300 zijn. In de nabije toekomst kan wellicht het opzetten van een nachtdienst nuttig zijn.' Dat wijst er alleszins op dat er op dat ogenblik alleen nog maar manuele bediening bestond (zoals beschreven in het stukje van Julien).

Pas in 1962 wordt er gesproken over het automatiseren van de telefoonverbindingen in Aubel en Montzen: de werkzaamheden lopen vertraging op 'pour des considérations d'ordre linguistique inadmissibles'. De taaltoestanden in deze hoek van het land waren toen, vlak voor de overheveling van de Voerdorpen naar Limburg, brandend actueel.

Maar op 20 december 1963 kreeg Montzen zijn automatische centrale. *Le Journal* geeft in een artikel van 18 december 1963 een overzicht van wanneer andere gemeenten zullen volgen in de komende jaren. Aubel staat er niet bij…

We danken Jean-Louis Xhonneux van harte voor de kopieën van de artikels. Wie nog iets weet over dit onderwerp, mag het ons altijd laten weten!

Rik Palmans

Gezeumers

Vogelweekend van Natuurpunt

Noteer tijdens het weekend van 28-29 januari 2017 de vogels op de voederplank in je tuin en deel je gegevens mee. Meer inlichtingen op http://vogelweekend.natuurpuntvzw.be.

's-Gravenvoeren vroeger

Hub Smeets uit Amsterdam is afkomstig (een paar eeuwen geleden) uit 's-Gravenvoeren en bestudeert het dorp van zijn voorouders. In de oude kerkregisters van 's-Gravenvoeren vond hij bewijzen dat er twee mensen begraven zijn in de Onze-Lieve-Vrouw-kapel van Kinkenberg.

Ook leerden de archieven hem dat de oude naam niet Mennekesput is maar Mellekesput, naar het Mellekeshof in de wei tegenover het huis Brouwers. Blijft de vraag waarom deze weg als enige de naam 'put' draagt. En waarom dit de enige diepe holle weg is die zo abrupt eindigt.

Opgepast met de Villaretkaart

Zo'n oude (1748), mooie kaart! Maar opgepast: niet altijd te betrouwen. Het huis Brouwers, dat gegarandeerd veel ouder is dan de kaart, staat er niet op. En af en toe vertonen de wegen er vreemde kronkels.

Struiken en bomen in Voeren

De inventaris Onroerend Erfgoed publiceerde 'Houtige beplantingen met erfgoedwaarde in Voeren'. Na een inleiding volgen meer dan 450 'fiches' van struiken, hagen, bomen die geselecteerd werden wegens hun belang als erfgoed. Deze inventaris beperkt zich tot het open landschap; de bossen werden niet bezocht. Bij elke fiche hoort een foto.

Te raadplegen op https://inventaris.onroerenderfgoed.be/portaal/bericht/289

Werkgroep Bomen opgericht

LIKONA (Limburgse Koepel voor Natuurstudie) heeft een nieuwe Werkgroep 'Bomen'. Voorzitter is Voergids Clem Verheyden. De leden maken de inventaris op van opmerkelijke Limburgse bomen: heel groot, heel oud, een bijzondere vorm, een zeldzame soort… Of bomen met een speciaal verhaal. Bedoeling is van een bomenatlas uit te geven en excursies in te richten. Voor meer informatie: http://www.provinciaalnatuurcentrum.be.

Jaarlijkse LIKONA-contactdag

Deze dag vindt plaats op 21 januari 2017, vanaf 9.00 uur, in gebouw D van de Universiteit Hasselt, Campus Diepenbeek, Agoralaan.

Op het programma staat onder meer 'een kleurrijk verhaal in tinten grijs: over de das en andere Voerenaren', door Frederik Thoelen. Je kunt het volledige programma vinden op http://www.provinciaalnatuurcentrum.be.

Motten en mineerders

Vorige zomer inventariseerde een studiegroep van de Vlaamse Vereniging voor Entomologie in Altenbroek en in het Veursbos deze insecten, waarvan de larven gangetjes graven in bladeren van planten. Hun rapport is te vinden op http://www.bladmineerders.be/nl/content/28-08-2016-voeren-het-veursbos-altenbroek.

Elza Vandenabeele

Paddenstoelen en houtrot

De storm heeft zich van het land meester gemaakt. Het noodweer bereikt zijn hoogtepunt. Een ware heksensabbat, vol gejammer en gekraak, weerklinkt door het herfstbos. Meedogenloos giert de wind door de vallei en huilt aan de vensters en in de schoorstenen van de bange mensen.

’s Ochtends gaat de wind liggen en worden de wonden gelikt. Een oude, op zicht nog massieve beuk, heeft de storm niet overleefd. Zijn wortels, uit de bodem gerukt, lijken wel uitgestrekte handen met uitgemergelde vingers. Nog jaren had hij dergelijke stormen kunnen weerstaan, als de reuzenzwam (*Meripilus giganteus*) zijn wortelgestel niet had aangetast. De zwam veroorzaakte een omvangrijk rottingsproces in de wortels, waardoor onze reus zeer gevoelig werd voor windworp. Toen de zwam voor de eerste keer zijn prachtig vruchtlichaam tentoonspreide aan de voet van de boom, was de stabiliteit van de woudreus al sterk verminderd. De bovenste wortels waren nog volledig gezond, terwijl het dieper gelegen wortelstelsel al ernstig aangetast was.

Houtrot is in feite de afbraak of verrotting van hout door voornamelijk zwammen. In onze streken kent men een kleine 900 soorten schimmels die houtrot veroorzaken. De meerderheid hiervan leeft op dood hout, men spreekt dan van saprofieten. Een honderdtal soorten echter kan ook het hout van levende bomen aantasten. Hier hebben we dan te doen met de parasieten. Het gevolg van houtrot is dat de levensduur van de boom aanzienlijk verkort zal worden, en aldus een potentieel gevaar oplevert voor mens en omgeving. Staat deze aangetaste boom ergens midden in bos of park, kan de boom in principe zonder veel problemen gehandhaafd blijven, en zijn ecologische en esthetische waarde nog lang behouden. Naast een druk bereden weg is dat natuurlijk wat anders en dienen soms drastische maatregelen (verwijdering) genomen te worden.

Afstervende en dode bomen in het bos zijn van groot belang voor verschillende diersoorten.

Door houtrot ontstane boomholtes zijn essentieel als broedplaats voor mezen, spreeuwen en zelfs voor de bosuil. Vleermuizen gebruiken deze ruimtes als verblijfplaats of als kraamkamer. Spechten zoeken er hun voedsel en hakken er nestholtes uit, terwijl het vliegend hert er haar eitjes kan deponeren.

Bij houtrot maakt men onderscheid tussen witrot en bruinrot. Dit heeft alles te maken met de manier waarop het hout wordt afgebroken, en met de kleur die het daardoor krijgt.

Bij bruinrot wordt de cellulose afgebroken en de bruine lignine wordt gespaard. Het rotte hout krijgt hierdoor zijn typisch blokvormig, bruine patroon. Duidelijk merkbaar bij Berken, aangetast door de berkenzwam. Witrot schimmels breken de lignine af, waardoor de bleekgekleurde cellulose overblijft. Gevolg: een lichtgekleurde, vezelige structuur van het rottende hout. Het gewone elfenbankje en de platte tonderzwam zijn bekende vertegenwoordigers van deze soort.

Oude, aftakelende bomen zijn vaak grillig en fraai van vorm. Planten en paddnestoelen die erop groeien zijn meestal opvallend kleurrijk, en bieden een extra beleveniswaarde aan wandelaar en natuurliefhebber. Dus, mijnheer de bosbouwer, niet te vlug met de opruimwerken in het bos. Mens, plant en dier zullen je dankbaar zijn.

Jos Tuerlinckx

© Michael Gäbler, Wikipedia

Buiten-Wijs: Bio-indicatoren

Vorige keer hebben we het al even gehad over de biologische kwaliteitsbepaling van water. Aan de hand van het voorkomen van allerlei waterdieren kunnen we zien hoe het met ons water gesteld is. Deze dieren noemen we 'gidsdieren' of 'bio-indicatoren'. Ze geven ons gemakkelijk en snel meer gegevens voor een eventueel kwaliteitsonderzoek. Omdat deze gidsdieren gevoelig zijn voor bepaalde vervuilende stoffen in het water, kunnen we voorzichtig een conclusie geven over de kwaliteit van het te onderzoeken water.

Vang je bijvoorbeeld een waterpissebed, die van vuil water houdt, dan kun je voorzichtig stellen dat het water een slechte biologische kwaliteit heeft. Anders zou dat specifieke gidsdier er niet zijn. Maar vang je een libellenlarve, dan is dat een aanwijzing voor biologisch schoon water.

Een bepaling van milieukwaliteit kan dus worden gedaan met behulp van diergroepen. Niet alleen met waterdieren maar ook met diverse landdiergroepen; denk aan vlinders, kevers, spinnen. Een probleem met dierlijke indicatoren is, zoals te verwachten, de beweeglijkheid. Ze verplaatsen zich nogal gemakkelijk, waardoor ze verschillende ecosystemen kunnen doorkruisen. Mooi gezegd, door hun grote leefgebieden zijn de milieukwaliteitssignalen voor een onderzoek op een vaste locatie moeilijk bruikbaar.

Het voorkomen van een landdier in een bepaald gebied zegt toch wel iets over de natuurkwaliteit. Wat denken we bijvoorbeeld van een lynx in de Voerense bossen?

Heel anders lig het bij kwaliteitsbepaling met behulp van planten. Die lopen tenminste niet weg en dat scheelt nogal wat in tijd. Planten hebben de fijne eigenschap veel van de vervuilende deeltjes uit de lucht op te nemen. (Kamerplanten zuiveren de lucht). Van deze eigenschap maakt de bioloog van het Agentschap van Wegen en Verkeer gebruik om enigszins een beeld te krijgen van de luchtkwaliteit bij de snelweg.

Je hebt vast weleens langs de snelweg in de berm kleine schooltuinachtige tuintjes gezien met veelal veel grootbladige gewassen, zoals sla, andijvie, de echte tabaksplant en andere. Mensen met een moestuin langs een grote weg moeten voorzichtig zijn met het eten van eigen geteelde groenten.

De allerbeste natuurlijke luchtindicatoren zijn de korstmossen. Deze organismen zijn zeer gevoelig voor luchtverontreiniging. Je kent ze wel van de kerststukjes, het zijn die grijswitte stukjes mos op de boomstam. Korstmossen zijn heel gevoelig voor vuile lucht. Al bij een klein beetje luchtverontreiniging leggen een aantal soorten het loodje. Als je dus ergens veel korstmossen vindt weet je dus dat de lucht daar nog schoon is – inhaleer dan maar eens goed! Zie je een boom begroeid met die grijze plukken, haal dan een paar keer eens goed diep in, het kan hier. Helemaal mooi is het als we een heel apart korstmos, baardmos, vinden. De naam spreekt voor zich: baardmos ziet er inderdaad uit als een lange, slecht verzorgde, pluizige baard van een oude man. Hoe dan ook het baardmos is nummer één van de schone-luchtindicatoren.

Als we vol houden met het verbeteren van de natuur zal het baardmos ook in Voeren weer te vinden zijn. Daar worden we allemaal beter van.

Sierk Rommes

Korstmossen zoals op deze foto (die in de Italiaanse Dolomieten is genomen) vinden we niet meer in de Voerstreek. De korstmossen die je hier wel vindt, bijvoorbeeld op de stammen van fruitbomen, zijn juist 'nitrofiele' soorten, die goed gedijen in sterk bemeste weilanden.

Veel belangstelling voor de Schans in onze Werkwinkel

Deze werkwinkel ging door in de Voerpoort te Moelingen, vooral omdat het thema de bewoning van de Schans betrof. Onze bijeenkomst trok dan ook verschillende belangstellenden, vooral uit de directe omgeving. De drie aanwezige broers Guillaume, Willy en Jean Duijsens, die hun kinderjaren op de Schans doorbrachten, bezorgden ons een levendige vertelling over hoe het er aan toeging in het dagelijks leven, maar ook onder bijzondere omstandigheden. Jean Duijsens begon met een korte historiek van de Schans als fort, tolkantoor en boerderij. Daarna vertelden ze over hoe er ooit miltvuur onder de koeien zat. Dr. Simon, met een grote wijde jas waarin al de spuiten zaten, kon de boerderij niet bereiken wegens hoog water. Hij moest met een kar gehaald worden. Eén koe ging dood en werd geslacht. Het bloed ging in de citern, het vlees mocht niet gegeten worden.

Het gebeurde dat de koeien bij hoogwater dagenlang tot hun buik in het water stonden. Ze moesten tóch gemolken worden, onder water! De boerderij was grotendeels zelfbedruipend en ze konden zelfs fruit, melk en boter verkopen. Voor de fruitoogst werden Ambonezen uit Eijsden gehaald. In de winter konden ze schaatsen op de ondergelopen grachten. En vissen – op paling, snoek, stekelbaars – konden ze in het geheim.

Op de Maas was er een palingvisser die in Maastricht en Valkenburg zijn vangst ging verkopen. Als in de winter ijsschollen tegen de afgemeerde boten botsten, konden de jongens niet slapen van het gebonk.

Elke 14 dagen werd er gebakken. Dan werd er deeg 'getroje en geknoje mit de veuj'. Eén keer viel Jean voorover in de mesthoop. Zijn moeder redde hem en sopte hem in de regenwaterton, Toen kwam hij pas weer bij. Er werd ook veel gesmokkeld, vooral door Guillaume. Altijd met de fiets, maar hij werd nooit gepakt. Ze waren vooral op Wezet gericht voor de winkels en de mis. Ze kwamen nooit in Moelingen, ook niet voor de 'bewaar'- of kleuterschool. Pas vanaf de lagere school kwamen ze in Moelingen, maar dat waren allemaal vreemde kinderen in een vreemd dorp. In 1975 verhuisden ze van de Schans naar Moelingen.

Jos Buysen

Voerense schooljeugd helpt bij natuurbeheer

Op vrijdag 25 november zijn we Altenbroek in getrokken om er beheerwerken uit te voeren met een grote bende jongeren. De leerlingen van het vijfde en zesde leerjaar van de Provinciale Basisschool Voeren zijn komen helpen met het beheer van twee verschillende terreinen.
De beheerwerken kaderen binnen het project Educatief Natuurbeheer van Natuurpunt, dat mee ondersteund wordt door de Provincie Limburg. De dag voordien hadden de leerlingen in de klas reeds een infosessie gehad over biodiversiteit, natuurbehoud en het belang van natuurbeheer in diverse biotopen.

In de voormiddag werkten we met de twee klassen van het vijfde leerjaar aan Belbarrière, op de grens met Noorbeek. Na een korte wandeling en beklimming van een steile helling arriveerden we met roze kaken bij het materiaal aan de oude beuk. De kou die we voelden toen we wat eerder aan de Molenhoeve uit de auto's van de ouders stapten, was al gauw weg! We hebben gewerkt op de helling achter het landgoed Altembrouck, tussen de Onderstraat en de weg 'A g'n Rot'. Om verbossing te voorkomen werd het perceel al eens grondig gemaaid, maar de oudere bremstruiken en jonge berken daartussenin bleven staan. De enthousiaste leerlingen zijn deze struikjes met zaagjes en takkenscharen te lijf gegaan. Een aantal sterke jongens en meisjes hebben met schoppen zaailingen van lorken uitgestoken. Er werd ondertussen ook wat competitie gehouden, heftig gezongen en trots geposeerd.

In de namiddag kwamen de twee klassen van het zesde leerjaar en kregen we praktische ondersteuning van Léon Erens (vrijwilliger Natuurpunt Riemst). We werkten op Schophem op het perceel 'I g'n Zel'. Dat is een helling die pas recent in eigendom is van Natuurpunt en waarop de koeien van de familie Steenebruggen soms grazen. Het is een heerlijk diverse weide met uitzonderlijke flora en wasplaten, heel speciale paddenstoelen. Onderhoud bestaat uit maaien en nabegrazing, maar de meest diverse stukjes liggen juist op de meest steile 'trapjes' en die zijn moeilijker te maaien met de tractor.

Vrijwilligers uit Riemst en van de Jeugdbond voor Natuur en Milieu hebben de helling gemaaid met bosmaaiers, en de leerlingen hebben het zware werk geleverd om al dat maaisel manueel af te voeren. Aan de rand werden wat overhangende takken gesnoeid en die hebben de leerlingen ook helpen opruimen.

Alle leerlingen zijn tot het uiterste gegaan, gaven het beste van zichzelf en werden beloond met chocomelk. We zijn heel blij met het geleverde werk en willen hen uiteraard van harte bedanken! In het voorjaar gaan we nog eens terug naar Altenbroek om de natuur verder te exploreren. Ik kijk er alvast naar uit om opnieuw met deze gemotiveerde toffe bende op stap te gaan!

Meer info over het project Educatief Natuurbeheer vind je hier: http://www.natuurpunt.be/educatiefnatuurbeheer. Of stuur gerust een mailtje naar liselotte.bollen@natuurpunt.be voor meer info.

Liselotte Bollen

Drukbezochte presentatie Koeënwoof

Vol trots presenteerden wij op 9 november aan onze leden de nieuwe Koeënwoof. Veel leden waren aanwezig om hun exemplaar in ontvangst te nemen, net als alle auteurs. Drie van hen, Willy Duijsens, Julien Geelen en Elza Vandenabeele, gaven elk nog een interessante en soms humoristische aanvullling op hun artikels. Daarna was er nog een gezellig samenzijn. De redactie kreeg al meteen de nodige felicitaties en positieve reacties. Ook de reactie van Marc Dusar (Erfgoed Haspengouw), die later per e-mail toekwam, willen we je niet onthouden: 'Ik heb de nieuwe Koeënwoof met veel belangstelling gelezen. Interessante artikels en vlot geschreven. Weer wat wijzer geworden. Een dikke pluim voor de mooie publicatie. We missen zo'n publicatie in een stad als Sint-Truiden.'

Grenswijzigingen in 1843

Op 28 november 2016 ondertekenden de Nederlandse en de Belgische koning in Amsterdam het verdrag dat enkele kleine grenswijzigingen aan de Maas ter hoogte van Eijsden regelde. Een aanleiding om even mee te geven dat op 8 augustus 1843 afgevaardigden van België en Nederland in Maastricht eveneens hun handtekening zetten onder een tekst die een aantal grensconflicten beslechtte. Ze hadden betrekking op de grens met het pas enkele jaren voordien, op 19 april 1839, aan Nederland afgestane 'hertogdom Limburg', zoals de huidige provincie Nederlands Limburg toen werd betiteld.

Diverse grenswijzingen hadden betrekking op wat nu grondgebied Voeren is. Ik heb helaas niet de tijd gevonden om een en ander op een gedetailleerde (kadaster)-kaart op te zoeken. Daarom alleen maar deze opsomming, vertaald uit de Franse tekst in het *Bulletin officiel des lois et arrêtés royaux de la Belgique* (nr. 864).

Nederland stond af aan België:

- een deel van de percelen 105 en 106, sectie A, perceel 153, sectie B, van de gemeente Mesch, en de percelen van sectie B van deze gemeente die ten zuiden van de weg van 's-Gravenvoeren naar Moelingen liggen;
- de percelen van de sectie E van de gemeente Eijsden, gelegen ten zuiden van de Groenenweg;
- de percelen 576, 577, 578 en een deel van de percelen 563 en 579, sectie E, van de gemeente Eijsden, gelegen bij de hoeve Navagne (*).

België stond af aan Nederland:

- de percelen 1668 tot 1695, 1697 tot 1704, een klein deel van perceel 1705 en de percelen 1844 tot 1852, sectie A, van 's-Gravenvoeren, gelegen op de twee oevers van de Voer en tussen de wegen van 's-Gravenvoeren naar Mesch en naar Moelingen.

Verder stipuleerde het verdrag nog enkele situaties in verband met (delen van) wegen die pal op de grens lagen:

- de wegen van Mesch naar Libeek en van Caestert naar Moelingen zijn Nederlands;
- de wegen van 's-Gravenvoeren naar Moelingen en van Maastricht naar Moelingen en Visé zijn Belgisch.

(*) Dit was ook al eerder vastgelegd in een verdrag van 5 november 1842.

Rik Palmans

Heide in de Voerstreek

Op de kaft van d'r Koeënwoof 37 stond een foto van heideplantjes op de Schoppemerheide. Maar struikheide (*Calluna vulgaris*) komt ook wel op andere plaatsen in de Voerstreek voor. Andere soorten, zoals dopheide (*Erica tetralix*), kennen we hier niet; dat is een soort van moerasachtige plekken op een zure ondergrond en dat soort biotoop kennen we niet in de Voerstreek. Struikheide daarentegen groeit op droge plekken op een zure ondergrond.

In de Voerstreek vinden we dergelijke biotopen bovenaan op de hellingen van de valleien. Daar heb je bodems waar alle kalk uit is weggespoeld; alleen een zure, voedselarme ondergrond van silex (vuursteen) blijft dan over. Van nature ontwikkelt zich op dergelijke bodems een loofbos met berken en eiken. Als zo'n bos wordt gekapt, krijgt de bodem weer heel veel licht. In die omstandigheden kan struikheide ontkiemen. De zaadjes van die plant kunnen in de bodem decennia lang hun kiemkracht behouden. Als het bladerdek boven hen wegvalt, ontkiemen ze en krijg je op zo'n plek een heide.

Meestal duurt dat mooie liedje niet erg lang. Zaden van wilgen en berken komen met de hulp van de wind ook op die plekken terecht en enkele jaren later is er weer een bos, dat het licht voor de heide-plantjes tegenhoudt. Gedaan met de heide, tot zich weer een open plek in het bos vormt.

Of toch niet: als je de ontwikkeling van een bos verhindert, blijven de heideplantjes de overhand houden. Dat gebeurde vroeger door er schapen te laten grazen. Zij maakten dat in vroegere eeuwen heel het noorden van de provincies Limburg en Antwerpen één groot heidegebied was: de Kempen. De schapen moesten in de eerste plaats de mest leveren voor de akkers: voor één hectare akker had je de mest van 16 hectaren heide nodig. Vóór de uitvinding van kunstmest had je ook in Voeren een dergelijke situatie (al golden hier misschien andere verhoudingen dan op de zandgronden van de Kempen). Plaatsnamen als Schoppemer-, Weerster- en Wintjensheide wijzen daar nog op. Daar moeten tot in de tweede helft van de negentiende eeuw schaapskudden hebben gelopen. Maar toen kunstmest het houden daarvan overbodig maakte, raakten die gebieden weer spontaan of door aanplant bebost, of werden ze in akkers omgezet.

Voor de moderne landbouweconomie hebben heidegebieden geen enkele zin meer. De kleine stukken die hier en daar nog overblijven, willen natuurliefhebbers toch behouden omwille van de speciale dieren en planten die je er kunt vinden. Maar dan moeten ze wel op de een of andere manier 'schaap spelen' – maaien dus – en zorgen dat het bos zijn aloude rechten niet terugneemt.

Rik Palmans

In het Vrouwenbos in Sint-Pieters-Voeren verwoestte een storm tien jaar geleden een sparrenbos. Nu schieten er weer jonge sparren en berken op. Alleen langs het pad vind je nog wat heide.

Vogels in de tuin

Is het je ook al opgevallen dat er deze winter opvallend weinig vogels te zien zijn in de tuin? Tot nu toe alleszins; we hebben nog geen streng winterweer gehad en het kan dus nog veranderen.

In september stonden er in diverse kranten artikels over **usutu**, een virusinfectie die vanuit Duitsland ons land had bereikt en vooral nefast zou voor merels. Sommigen spraken al van de 'merelziekte'. Merels zie ik nu wel nog rondvliegen – ook al hoorde ik meerdere mensen zeggen dat ze de afgelopen maanden inderdaad hier en daar dode merels hebben gevonden. Usutu zou echter ook dodelijk zijjn voor andere vogels. Zijn de kool- en pimpelmezen en de mussen daar het slachtoffer van geworden?

Daarom deze oproep: let eens op of er in jouw tuin deze winter opvallend minder vogels aan de voedertafel of de vetbollen te zien zijn, vooral als het straks misschien toch nog wat harder gaat winteren. En laat het ons weten!

Gelukkig nieuwjaar

Wij wensen de leden van Heem en Natuur, en de Voerense leden van Natuurpunt, natuurlijk alleen maar het allerbeste voor het komende jaar. Maar vroeger waren de mensen soms wel eens minder lief voor elkaar. Hoewel, als je ziet wat er tegenwoordig via de 'sociale riolen' allemaal wordt rondgestuurd – zoveel is er niet veranderd.

Nieuwjaar was een uitgelezen moment om iemand voor een keer niet een mooie wenskaart maar integendeel een **schampkaart** te sturen. Meestal gebeurde dat anoniem. Theo Broers heeft een hele collectie van dergelijke schampkaarten en hij herinnert zich nog dat het ook in Moelingen gebeurde. Het mikpunt van de kaarten waren meestal vrouwen die het verwijt kregen dat ze te bazig waren, of roddeltantes, of met een figuur dat niet meteen aan het ideale beeld beantwoordde. Mannen werden dan weer aangepakt omdat ze onder de sloef zouden liggen of wat te vaak in beschonken toestand waren gesignaleerd. Of er werd geïnsinueerd dat ze een bedrogen echtgenoot, een hoorndrager, waren.

Wie een dergelijke kaart in de bus kreeg was daar meestal niet door gecharmeerd. De kaart verdween vaak vlug in de kachel – wat maakt dat er niet veel exemplaren van bewaard zijn gebleven. Sommigen zetten de kaart dan weer uitdagend voor het venster, soms in de hoop uit de reacties van voorbijgangers te kunnen opmaken wie de afzender was. De loslippigheid van de *facteur* zorgde er overigens ook wel voor dat in het dorp geweten was wie er een schampkaart had gekregen.

Rik Palmans

Agenda

Elders in dit Blaedsje las je een verslag van de vorige **Werkwinkel**. De volgende editie vindt plaats op **donderdag 2 februari 2017 om 20:00 uur**, in het Paviljoen (Veltmanshuis), Kwinten 3 in Sint-Martens-Voeren. Wat er precies aan bod zal komen, bepalen de deelnemers zelf – zolang het maar over de natuur of de geschiedenis van onze streek gaat.

Op dezelfde locatie houden we al iets eerder, namelijk op **maandag 23 januari om 19:30 uur**, onze jaarvergadering. Daar zullen we in de eerste plaats de stand van zaken van onze vereniging – bijvoorbeeld de financiële situatie – toelichten. We hopen ook dat jullie zelf met voorstellen komen om ook in 2017 van Heem en Natuur een actieve groep te maken.

Voor de Natuurpunters die ook dit Blaedsje krijgen: er waren plannen om ook in Voeren een eigen NP-afdeling op te zetten, maar we hebben op dit ogenblik niet genoeg mensen die voor zo'n groep de kar willen trekken. Daarom zoeken we voorlopig eerder toenadering tot de NP-afdeling Riemst. Die nodigen ons al meteen uit op hun jaarlijkse ledendag op **zondag 19 februari 2017 om 19:30 uur**: 'Met een vleermuizengids en een groevespecialist brengen we een bezoek aan onze gevlederde vrienden in groeve Lacroixberg (niet-leden zijn ook welkom). Na ons bezoek aan de mergelgroeve zorgt Natuurpunt voor heerlijke Limburgse vlaai, koffie, bier en fris in café Jacquemin. Vertrek: café Jacquemin, Visésteenweg 277 te Riemst. Meebrengen: warme kledij en zaklamp.'

Nog een kleine rechtzetting: bij het artikel in d'r Koeënwoof 37 over la Tourelle in Sint-Pieters-Voeren stond een foutje in het e-mailadres van de auteur. Het moet zijn: tom.moolenaar@gmail.com.